

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ե Ի

Ծ Ի Ա Ծ Ա Ն Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ԱՌՏ ԵՒ ՉԱՐԻՔ ԶԲՊԱՐՏՈՒԹԵԱՆ.

Չանազան լրագրաց եւ թղթակցութեանց շատնալուն մեծամեծ օգուտներէն մէկն ալ այս է անշուշտ մեր ժամանակներն՝ որ եթէ յանկարծ տարափոխիկ հիւանդութիւն մը, այսինքն ժանտախտ կամ մաղձախտ եւ կամ ուրիշ վնասակար հիւանդութիւն երեւայ աշխարհիս մէկ կողմը, իսկոյն կիմացուի մինչեւ հեռաւոր երկիրներ. որով տէրութիւնք եւ մասնաւոր մարդիկ պէտք եղած զգուշութիւնները շուտով կրնեն մարդկօրէն, եւ ըստ կարի ազատ կմնան փորձանքէ: Այս անախորժ, բայց հարկաւոր պաշտօնը պէտք է կատարէ ամենայն օրագիր, այսինքն երբոր — Աստուած պահէ — բնական կամ բարոյական ժանտախտի մը սկզբնաւորութիւնը տեսնէ, պէտք է իմաց տայ իւր ընթերցողաց եւ զգուշացնէ զանոնք:

Այս անգամ հարկադրեալ է նաեւ մեր ամսագիրը ծանուցանել որ զրպարտութեան ժանտախտը ընկեր է տեղ տեղ ազգիս մէջ, եւ շատ անգոյշ մարդիկ կառնու կտանի:

Հին ատենէն իվեր ճանչցուած դառն ճրջմարտութիւն է որ մեր ազգին բարոյական հիւանդութիւններուն մէջ նախանձը այնպէս սովորական ու գրեթէ սեպհական ախտ է՝ ինչպէս որ քանի մը բնական հիւանդութիւններ այս կամ այն տեղոյն սովորական հիւանդութիւնը կճանչցուին. զոր օրինակ յեղիպտոս աշքի ցաւը, յԱմերիկա դեղին ջերմը, իՀընդկաստան մաղձախտը (*cholera*), իԿովկաս տենդը (*typhus*), եւ այլն: Բայց նախանձուն ըրած կոտորածները որքան ալ սաստիկ լինէին՝ իրեն թովերը միայն կմնային՝ քանի որ իզբը պարտութիւն չէին փոխուեր ու տպագրութեամբ չէին հրատարակուեր, եւ զրքերով կամ լրագրերով երկրէ երկիր չէին երթար անոր ժայթքած թոյները:

Իսկ այժմ քանի որ տպագրութեան օգտակար արուեստը վնասակար կերպով բանեցրեցողներ ամէն տեղ սկսեւ եւ երեւալ, զարմանք չէ որ մեր ազգին մէջ եւս նախանձն ու ատե-

լուծիւնը իրենց զրպարտական թոյները թափեն եւ ապականեն առողջ մտքերը: Այս նոր բարոյական ժանտախտին վրայ երկու խօսքով տեղեկութիւն տամք ընթերցողաց:

Աշխարհիս թշուառութեանցը մէջ սոսկալի չարիքներէն մէկն է զրպարտութիւնը, այսինքն այն ախտը՝ որով մէկը իբրեւ կատաղի գազան՝ ուրիշի չունեցած յանցանքը վրան կղեն, եւ ըստ այնմ ալ կխօսի եւ կամ կգրէ:

Յայտնի է թէ այսպիսի չարութեան ետեւէ ընկնողը հարկ է որ խիղճ, Աստուած, հաւատք, օրէնք, մարդկութիւն, քաղաքավարութիւն, ամէնն ալ մոռցած կամ մէկդի դրած լինի կամաւորապէս. ուստի եւ արժանի է այն ողորմելին *քանասարկու* կամ *սասանայ* ըսուելու՝ քան թէ մարդ. վասն զի զրպարտութիւն ընողին խելքը միտքը ոչ ապաքեն այն է որ անմեղին վնաս հասցընէ, բարի եւ բարերար մարդուն դէմ չարիք գործէ, եւ զրպարտած անձին թըշնամիներուն անզգամական ուրախութիւն մը պատճառէ, որ է յիրաւի դիւական չարագործութիւն: Ասոր համար գրոց լեզուաւ այս ախտը *քանասարկութիւն* կըսուի. իսկ *զրպարտութիւնը* այս մտքով աւելի ռամկօրէն է, եւ տաճկերէն *իփրիւս* բառին նշանակութիւնն առած է:

Զրպարտութեան վնասները աւելի մեծ եւ աւելի ողբալի են այնպիսի յետամնաց ժողովրդոց մէջ որ իրենց բարեմտութիւնը չեն կորսնցուցած, եւ զամէն մարդ իրենց պէս բարեմիտ կարծեն. իրենք ճշմարտախօսութեան սովորած՝ չեն մտածեր թէ ստախօսներ եւս կգտնուին մարդկանց մէջ. ուստի եւ սուտը ճշմարտի տեղ կընդունին միամտութեամբ, մանաւանդ երբ այն ստութիւնը գրով եւ տպագրութեամբ հրատարակուած է:

Բայց զրպարտութիւնը իրեն արուեստ՝ բան ու գործ ընողին վաստակն ինչ է արդեօք. ինչ կհասկընայ արդեօք սուտեր շինելէն եւ ուրիշները խաբելէն: — Կերելնայ թէ զրպարտութիւն ընողին միտքը նախ այս է որ վնաս մը հասցընէ այն մարդուն՝ որոյ վրայ ինքը կընախանձի, կամ որոյ դէմ ոխ եւ ատելութիւն ունի, կամ թէ դիւական սովորութեամբ՝ իրեն գուարճութիւն ըրեր է անմեղին չարիք հասցընելը: Երկրորդն ալ այս՝ որ իր զրպարտած մարդուն դէմ զրգուէ զամէնքը, եւ այնպէս

ընէ որ զրպարտութիւն ընողները ժամանակ ալ չունենան ճշմարտութիւնը քննելու հասկընալու, այլ իսկոյն հաւատան իրենց լսած չարախօսութեանցն, ու դատեն դատապարտեն զանմեղը:

Զրպարտութիւն ընողին սրտին մէջ կարծես թէ որդ մը կայ որ հանգստութիւն չտար իրեն. այն պժգալի որդը իրեն անզգամական կիրքը եւ ատելութիւնն է, որով ինքը անհանգիստ լինելէն ետեւ՝ ուրիշներն ալ անհանգիստ ընելու կաշխատի անդադար: Իրեն մի միայն հանգստութիւնն է բարւոյն՝ չար ըսել, լուսոյն՝ խաւար, առաքինութեան՝ մոլութիւն, ճշմարտութեան՝ ստութիւն, անմեղութեան՝ կեղծաւորութիւն, արիութեան՝ յանդգնութիւն, խոհեմութեան՝ վախկոտութիւն, երկիւղած բարեպաշտութեան՝ խաւարասիրութիւն, խոհական ուսումնասիրութեան՝ անկրօնութիւն, քաղաքավարութեան՝ շողոքորթութիւն, խնայողութեան՝ ազահութիւն, առատաձեռնութեան՝ շրճայութիւն, համբերութեան՝ վատութիւն, խոնարհութեան եւ հեզութեան՝ ցածութիւն, վեհանձնութեան՝ ամբարտաւանութիւն, բարեգործութեան՝ փառասիրութիւն, ժուժկալութեան՝ գծծութիւն, մէկ խօսքով՝ իւր չունեցած կամ կորուսած կատարելութիւնները կարծէ թէ ուրիշներն ալ չունին կամ պէտք չէ որ ունենան, եւ ամէնքն ալ իրեն նման են ի չարիս, մանաւանդ իրեն ատած անձը: Ինքը սուտ փառքի կամ անիրաւ շահու մը ետեւէ ընկած է. մէկը կելլէ անոր արգելք կընէ, իսկոյն իւր չարաթոյն լեզուն կտրէ անոր դէմ: Բժիշկ մը կտեսնէ ճարտար եւ գիտուն, — նա բժիշկ չէ, հիւանդներուն թոյն խմցընող է կըսէ: Դատաւոր մը կտեսնէ արդար եւ անաչառ, — կաշառք ուտող է կըսէ: Քահանայ մը կտեսնէ համեստ եւ աշխատասէր, — կեղծաւոր եւ շահասէր կամ փառասէր է կըսէ: Վաճառական մը կտեսնէ խօսքի տէր, ստրկի տէր, — խաբեբայ գող եւ աւազակ է կըսէ: Վերջապէս զրպարտչին չարալեզու զրպարտութիւններէն ազատ մնալու ճար չկայ՝ ոչ մեծի՝ ոչ պզտիկի, ոչ հարստի՝ ոչ աղքատի, ոչ աշխարհականի՝ ոչ եկեղեցականի, ոչ վաճառականի՝ ոչ արհեստաւորի, ոչ բժշկի՝ ոչ հիւանդի, ոչ ծառայի եւ ոչ ազատի:

Զարմանք չէ ուրեմն որ Քրիստոսի Տեառն մերոյ զրպարտիչ թշնամիները՝ նորա ըրած

բժշկութիւններուն՝ կախարդութիւն ըսին, եւ ժողովրդեան մէջ ձայն հանեցին թէ Սյս մարդը անով կհալածէ դեւերը մարդկանց մէջէն որ իւր մէջ դիւաց գլխաւորը բնակած է. «Բեեդ-գեբուդաւ իշխանան դիւաց հանէ դա զգեսս»։ Բարեմիտ առաքեալը զարմանք ցուցուցին թէ իրենց բարի գործերը ինչպէս կհամարձակին չար մեկնել Հրէից դպիրներն ու կեղծաւոր փարիսեցիները. իսկ երկնաւոր վարդապետն մեր իւր օրինակովը մխիթարեց զանոնք. եթէ իմ անունս մեծ դիւահար հաներ եմ, ըսաւ, եւս առաւել զձեզ մէկմէկ դիւահարի տեղ կը դնեն. ուստի պէտք չէ որ զարմանաք. «Եթէ զտանուտէրն Բեեդգեբուդ կոչեցին, որչափ եւս առաւել զընտանիս նորա»։ Սյն տուած մխիթարութիւնը բաւական չհամարելով, երանի ալ տուաւ ընդհանրապէս իւր ամենայն աշակերտաց՝ երբոր զուր տեղը եւ ճշմարտութեան համար՝ չարախօսութիւն, նախատինք, բամբասանք եւ ամէն տեսակ ծաղրածութիւն լսեն իրենց թշնամիներէն. երանի ձեզի, ըսաւ, վասն զի մարդիկ այդպէս վարուեր են միշտ նաեւ ձեզմէ առաջ եղած մարգարէներուն հետ. «Երանի է ձեզ յորժամ նախատիցեն զձեզ եւ հալածիցեն, եւ ասիցեն զամենայն բան չար զձեզ սուտ վասն իմ. ցնծացէք եւ ուրախ լերուք, զի այսպէս հալածեցին զմարգարէսն որ յառաջ քան զձեզ էին»։ Ըսել է որ եթէ կուգեմք մեզմէ առաջ եղած մարգարէից եւ առաքելոց երանութեանն ու փառքին հասնիլ, պէտք է նոցա պէս համբերեմք՝ երբոր զուր տեղը դատուիմք ու դատապարտուիմք անիրաւ մարդիկներէ։ Օրինակի համար, եթէ Սեմէի մը ելլէ մեր դիմացը՝ ի նախանձով եւ ռիսակալ դառնութեամբ, եւ ձեռքովը հող ու քարինք թափէ մեր վրայ, բերնովն ալ անէծք եւ հայհոյութիւն ժայթքէ մեզի դէմ, պէտք է որ մենք վրէժխնդիր չըլինինք. պէտք է Դաւիթ մարգարէին պէս պատասխանեմք նոցա որ մեզի խրատ կուտան վրէժխնդրութիւն ընելու՝ եւ կգոչեն. «Ընդէր անիծանէ այնպէս շուն մի մեռեալ գտէր իմ. անցցուք եւ առցուք զզլուս նորա»։ Պէտք է ըսեմք նոցա. «Թոյլ տուք նմա. թող անիծցէ այնպէս, զի Տէր ասաց նմա անիծանել զԴաւիթ. եւ ո՞վ ասացէ թէ ընդէր արարեր այսպէս։ Թոյլ տուք նմա զի անիծցէ, թերեւս տեսցէ Տէր, եւ հատուցէ ինձ

բարիս փոխանակ անիծից նորա յաւուր յայսմիկ»։

Եթէ զրպարտեալը նաեւ այս հոգեւոր մտքով երջանիկ ու երանելի է, — որպէս եւ է իսկ իրօք —, յայտնի բան է որ զրպարտիչը հազար ու բիւր վայր արժանի է յԱստուծոյ եւ իմարդկանէ։ Ո՛չ ապաքէն Կայենի նշանն ունի նա ձակտին վրայ, եւ թափառական կրքալէ աշխարհիս երեսը. վասն զի իւր սպաննած անմեղին արիւնը յերկինս կըողօքէ եւ կհալածէ զինքը։ Քան զայս աւելի ինչ պատիժ կրնայ տրուիլ զրպարտիչ մարդասպանին։ Եւ սակայն ահա ամենայն ազգաց քաղաքական օրէնքներն ալ կմիանան Աստուածադիր օրինաց հետ՝ զրպարտչին արժանաւոր պատիժը տալու նաեւ մարդկօրէն։

Դամք զրպարտութիւնը լսողներուն կամ մտիկ ընողներուն։ Արդեօք ինչէն է որ մարդիկ ընդհանրապէս ակտրածնօք մտիկ կընեն զրպարտութեան, եւ դիւրաւ կհաւատան զրպարտական խօսքերու, որով եւ ոյժ ու համարձակութիւն կուտան զրպարտիչներուն։

Սյս բանիս առաջին եւ զլիաւոր պատճառ՝ մարդուս անկարգ նորասիրութիւնն ու հետաքրքրութիւնն է, որով անզաղար նոր նոր բաներ, կարգէ դուրս դիպումներ, խառնակիչ խօսքեր ու զարմանք բերող գործողութիւններ կուգէ լսել. եւ եթէ լսողին բնական հետաքրքրութիւնն աւելի, խելքը կարճ կամ պակաս պատահի, եւ կամ ինքն ալ զրպարտչին խելքին հաւնած ու անոր կրիցը մասնակից լինի, ինչպէս չհաւատայ լսածին կամ կարդացածին, այնպէս հաստատ կհաւատայ որ եթէ ըսես իրեն որ գուցէ զրպարտութիւն (*խփիրա*) է, պատասխան կուտայ թէ զրպարտութիւն ալ ըլլայ նէ՝ յարմար զրպարտութիւն (*ույար խփիրա*) է, եւ կդատապարտէ զանմեղը առանց քննութեան եւ դատաստանի։

Իսկ խելացի եւ առաքինի մարդը ականջը կփակէ որ արդար մարդուն դէմ զրպարտութիւն չլսէ. «Խնու զականջս իւր առ իշխելոյ զարդարոյ զանիրաւութիւն». եւ եթէ լսէ, ու հարկ համարի մտադրութիւն ընել լսածին, անձամբ կքննէ, եւ ոչ օտարի աչքովն ու խելքովը. անաչառ կերպով, եւ ոչ մէկուն մէկալին հաճոյանալու մտքով։ Դիտէ թէ զգոյշ կենալու է այն մարդէն որ խելք ունի, բայց

խելքը աւելի չարութեան կբանեցընէ՝ քան թէ աղէկութեան. գիտէ թէ զգոյշ կենալու է այն մարդէն որ կիրք մը ունի ուրիշներու դէմ, ու այն կիրքէն կատարած՝ անդադար կփրփրայ, եւ մէկը մէկալը խածնելու կնայի. արդարութիւն, ճշմարտութիւն կկանչէ, եւ ինքն աղբիւր է ամենայն անիրաւութեան եւ ստութեան. աւագակ է մեծ ճանապարհի, եւ անցնող դարձողին վրայ կյարձրկի, կզարնէ կրկողպատէ, ու գիշակեր զազանի պէս լեռնէ լեռ կփախչի՝ նորէն իջնալու մտքով: Խելացի մարդը կզգուշանայ կըսեմ այնպիսի անզգամ մարդիկներէ. եւ երբեմն իւր զգուշութիւնն ալ բաւական չհամարելով՝ առ Աստուած կըղիմէ արտասուօք, եւ կաղաղակէ մարգարէին հետ. „Փրկեան զիս ի գրպարտութենէ մարդկան“:

Մեր ազգին մէջ՝ թէ արեւելք եւ թէ արեւմուտք՝ Աստուծոյ ողորմութեամբը սակաւաւոր են գրպարտիչներն ու չարախօսները, մանաւանդ զրով չարախօսութիւն բնող եւ մէկուն մէկալին անուեր քաշքշող մարդիկ. վասնզի աստուածպաշտութիւն, խիղճ, մարդկութիւն, պատկառանք, համեստութիւն եւ զթութիւն ըսուած առաքինութիւնները դեռ շատ կըգտնուին մեր հասարակ բարեմիտ ժողովրդոց մէջ, ու եւրոպական լուսաւորութեան պակասաւոր կողմին ապականիչ յատկութիւնները, որ են անխղճութիւն՝ ընդ անուամբ ազատութեան խղճի, անպատկառութիւն՝ ընդ անուամբ ազատ դատողութեան, եւ անօրէն անզթութիւն՝ ընդ անուամբ անկեղծ ճշմարտախօսութեան, դեռ չեն մտած ամէն տեղ: Բայց զըրպարտութեան սիրով մտիկ ընողներ, եւ լսածներուն միամտութեամբ հաւատացողներ աւելի շատ կգտնուին մեր ազգին՝ քան թէ ուրիշ յառաջադէմ ազգաց մէջ. ուստի եւ երկու երեք չարախօսներ բաւական կըլլան ամբողջ

մէկ ժողովուրդ մը իրենց բանասարկութիւններովը խաբելու, խաղցընելու եւ վրդովելու: Եւ ասոր պատճառն է, ինչպէս որ ըսինք, մեր ժողովրդոց մէջ մտաւորական յառաջադիմութեան պակաս ըլլալը, որով կարողութիւն ունենայ ալ նէ՝ սովորութիւն ըրած չէ իւր լսած բաներուն իսկութիւնը քննելու, դատելու, եւ ըստ այնմ հաւատալու կամ մերժելու: Իսկ երբոր այս ինչ կամ այն ինչ չարախօսութիւնը զրով կամ տալագրութեամբ եւս հրատարակուած կտեսնէ, անտարակուսելի ճշմարտութեան տեղ կը դնէ զայն, եւ զրեթէ մեղք կհամարի գրքի խօսքին չհաւատալը:

Այս պակասութիւնը որքան եւ մեծ համարուի հանճարեղ ժողովրդեան մը համար, սակայն անդարմանելի եւ անուղղելի պակասութիւն չէ. միայն թէ արթուն կենան եւ զգուշանան զըրպարտիչներէն: Պէտք է յիշեն մեր բարեսիրտ ժողովուրդները, որ դրախտին մէջն անզամ բանասրկուն սատանայ իւր չարութիւնը բանեցուց իվնաս բոլանդակ ազգի մարդկան, եւ Աստուծոյ պատուիրանը ոտքի տակ առնել տուաւ մեր նախածնողաց, ուստի եւ պիտի չզարմանան թէ ինչո՞ւ համար ամէն տեղ, եւս եւ մեր ազգին մէջ, բանասրկու մարդիկ չեն պակսիր: Միանգամայն այս ալ չմոռնան թէ իրենք պէտք չէ որ միամիտ գտնուին. ուստի եւ ամենայն բանասրկութեան եւ զըրպարտութեան մտիկ չընեն կամ չհաւատան թեթեւութեամբ: Ինչպէս որ ամօթ կհամարուի վաճառական մարդու մը խաբուիլ, ու անպիտան ապրանքը ազնիւ բանի պէս սուղ սուղ գնել, կամ սուտ ստակը ճշմարտի տեղ եւ ապակիի կտորը գոհարի տեղ ընդունիլ, այսպէս պէտք է ամբշնայ ամենայն մարդ՝ երբոր լսած կամ կարդացած ամէն մէկ խօսքը չքննէ ըստ կարի, այլ միամտութեամբ եւ թեթեւութեամբ ընդունի կամ մերժէ:

ՇԱՄԻԼ

Եւրոպան Ասիայէն բաժնող Կովկաս լեռանց ընդարձակ գոտիներուն հիւսիսային կողմը կիչնայ Ձերքեղիստան, Սեւ ծովուն եւ Կասպից ծովերուն մէջտեղը:

Ձերքեղաց կամ եզերացոց բնական պատերազմասէր եռանդն ու քաջութիւնը կվառէր նաեւ իրենց բարձրաբերձ ու դժուարակոխ լեռներուն դիրքը. անոր վրայ վստահութիւննին